

*Бакуменко О. О.,
аспірант III курсу кафедри німецької філології
Київського національного лінгвістичного університету*

СЕМАНТИЧНІ ЗМІНИ В ДІЄСЛОВАХ ІЗ ПРЕВЕРБОМ AN– В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ XVII СТ.

Анотація. У статті розглянуті семантичні зміни в німецьких дієсловах з превербом an– у п'єсах XVII ст. Відповідно до значення преверба у контексті в даних конструкціях можна виявити риси складних слів та префіксальних дієслів.

Ключові слова: семантичні зміни, преверб, дієслово з превербами, складні слова, префіксальні дієслова.

Постановка проблеми. Дієслова німецької мови з відокремлюваними превербами – мовне явище, що через суперечливість своїх властивостей не має однозначного трактування в науковій літературі. Одні мовознавці відносять їх до синтаксичних сполук (Е. Драг [1, с. 24], Й. Целлер [2], С. Вурмбрандт [3]), інші наполягають на їхній приналежності до фразеологічних одиниць (Ж. Буї [2], К.А. Левковська [4]) або до морфологічних утворень (М.Д. Степанова [5], В. Фляйшер, І. Барц [6], С. Шлотхауер, Г. Ціфонун [7]). Досліджуючи сутність даних одиниць сучасної німецької мови, вчені в першу чергу звертали увагу на їхню структуру, намагаючись певною мірою врахувати і їхнє значення. Проте ґрунтовний аналіз даних утворень можливий за умови їхнього вивчення в діячності. Адже саме з'ясування особливостей формування превербіальних конструкцій дає змогу пояснити їхню побудову та виявити специфіку їхнього функціонування. Оскільки семантичні зміни передують формальним, то від того, наскільки преверб становитиме одне семантичне ціле з дієсловом, залежить характер перетворень у вираженні всієї конструкції. Так, складним словам на відміну від словосполучень характерний більш міцний зв'язок між складовими частинами, що знаходить вияв у семантичній компресії, а префікси ще міцніше пов'язані із твірною основою [8, с. 55–60, 74]. Приналежність дієслів з превербами до певного словотвірного типу має з'ясуватися шляхом встановлення ступеню мотивованості їхніх складових частин [9, с. 37]. Такий аналіз запропоновано у даній статті.

Мета статті – проаналізувати семантичні зміни в дієсловах з відокремлюваним превербом an– у німецьких п'єсах XVII ст.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання відповідних завдань:

- встановити морфологічні ознаки превербів;
- визначити семантичні особливості дієслів з відокремлюваним превербом an– у п'єсах XVII ст.;
- проаналізувати характер зв'язку преверба an– зі словом, від якого він походить;
- простежити взаємозв'язок між значенням першого компонента таких утворень та їхнім словотвірним статусом.

Вивчаючи властивості дієслів із превербами, науковці намагаються встановити їхню приналежність до певного мовного рівня. Визначальним критерієм, за яким ці одиниці відносяться до словосполучень, є здатність їхньої першої частини відокремлюватись. У такий спосіб порушується важлива характеристика цілісності слова – прагнення до внутрішньої стабільності. Так, Е. Драг вважає ці утворення дієслівними сполуками, що мають писатися окремо. Однак в інфінітиві та в підрядній частині складнопідрядного речення преверб перебуває в контактній позиції з дієсловом та пишеться разом. Існують, щоправда, і випадки морфологічної роз'єднаності, коли між частинами даної конструкції стоїть інфінітивна частка zu чи префікс ge-, що слугує для творення дієприкметника II.

Преверб має фіксоване місце в реченні на відміну від компонентів словосполучення, у якому модифікатор дієслова не зазнає чітких обмежень місця, але в залежності від мети повідомлення може опинитися і в кінці речення: Sie ßen zusammen eine Bratwurst. Sie ßen eine Bratwurst zusammen.

Для преверба позиція в середині речення неможлива. В цьому випадку вона є граматично неправильною: Er machte das Licht aus. *Er machte aus das Licht [1, с. 24–25].

Виняток становить використання даної мовної одиниці на початку речення, що є поетичним прийомом: Auf steigt der Strahl (C.F.Meyer). Однак найменша ідіоматизація дієслова виключає таку можливість: *An lächelt sie mich freundlich.

Дані утворення відрізняються від словосполучень за наголосом: Ich werde abschreiben. Ich werde bald schreiben. У першому реченні головний наголос падає на преверб, а другорядний – на корінь дієслова, в другому – і прислівник, і дієслівна лексема наголошені однаково [1, с. 25].

Даному мовному явищу притаманна здатність слугувати основою для творення інших слів, що споріднює його з морфологічними одиницями: aufführen → Aufführung, Aufführer, aufführbar [7, с. 295].

Так само, як і префікси, преверби можуть надавати дієслову аспектуального значення (blühen → erblühen; blühen → abblühen) або вносити зміни до аргументної структури речення (Er lud Stroh auf den Wagen → er belud den Wagen mit dem Stroh. Er lud den Wagen vom Stroh ab) [10, с. 59–62].

Отже, дієслова з відокремлюваними елементами прислівниково-прийменникового походження мають спільні риси як зі словосполученнями, так і зі складними та префіксальними дієсловами, що радше свідчить про те, що дані конструкції перебувають на етапі свого становлення.

На проміжний характер даних утворень вказує М.Д. Степанова, називаючи їхню першу частину «напівафіксами», яким притаманні такі ознаки:

- формальне співпадіння з основою вільного кореня;
- етимологічний зв'язок з відповідним словом;
- збільшення продуктивності;
- семантична схожість з відповідним словом згідно більшого чи меншого ступеня переосмислення [5, с. 529].

Однак термін «напівафікс» свідчить про тривалість процесу перетворення певного компонента композита на афікс, тобто вказує на діахронічний характер перебігу цього явища. Результатом таких змін має бути остаточна втрата зв'язку зі словом, від якого походить цей елемент [9, с. 46; 4, с. 230].

Виклад основного матеріалу дослідження. Відокремлювані частини дієслівних конструкцій мають прислівниково-прийменникове походження. Тож їм притаманні певні риси, що споріднюють їх з цими мовними одиницями. Як і прислівники, вони є дейктичними: *Klebe bitte die Tapeten an die Wand! Ich habe sie dorthin schon geklebt.* В другому реченні *dorthin*, модифікуючи дієслівну дію, вказує на напрямок, в якому вона відбувалася. Прийменник *an*, керуючи іменником, уточнює напрямок дії [11, с. 7]. Преверб ніби поєднує в собі ці властивості, задаючи напрямок дії та разом з дієсловом скеровуючи її на певний об'єкт: *Ich habe die Tapeten schon angeklebt.* У даному випадку акцент зроблено саме на характері виконання дії, а відокремлюваний елемент та дієслово становлять одне семантичне ціле. Із зміцненням зв'язку між ними преверб дедалі більше втрачає локативне значення, перетворюючись на префікс. Тож встановлення словотвірного типу даного утворення можливе за допомогою з'ясування ступеня мотивованості його компонентів. Для цього застосовано критерій подібності значень обох частин та слів, що вони від них походять. Оскільки преверб є невід'ємною частиною дієслівної конструкції, його не можна розглядати окремо від дієслова, на семантику якого впливає найближче оточення. Тож даний аналіз проводиться із урахуванням контексту.

Отже, уточнення дієслівної дії за допомогою відокремлюваного елемента відбувається шляхом вказівки на напрямок руху. У випадку з *an*– йдеться про наближення до місця чи об'єкта дії, що є характерним і для дієслів з цим компонентом в німецькій мові XVII ст.:

1) **Truffaldino:** *Es kam mir doch vor / als wenn jhr in seine Freundschaft gehöret; seydt jhrs aber? Daß ich mit dem Geschencke nicht unrecht ankomme* [12].

Труфальдіно: Мені здається, що ви, начеб-то, належите до його товариства. Чи це ви? Чи може я не правильно доставив подарунок (переклад тут і далі з німецької мови наш – О.Б.).

2) *Renn't die Trabanten an / die Maur' vnd Thor besetzen* [13].

Атакуйте прибічників, що охороняють стіну та ворота.

У першому з наведених прикладів відокремлювана частина виражає прибуття суб'єкта дії до місця призначення, в другому – напрямок дії на інших осіб. В обох випадках дієслова з першим компонентом є композитами, оскільки *an*– повністю співвідноситься зі словом, від якого походить. Твірна основа також має прозору семантику.

В наступному реченні преверб *an*– окрім напрямку дії позначає також її підсилення:

3) *Kan jemand ohne fall auf glattem Eyß bestehn? Wenn jhn der neyd anstößt?* [13]

Чи може хтось встояти на рівному льоду не падаючи, коли його підштовхує заздрість?

У даному випадку *an*– є метафоризованим, оскільки має місце перенесення значеннєвого акценту з локативності на якість виконання дії, але первинну семантику ще можна в цьому елементі помітити. Дієслово *stoßen* в превербіальній конструкції також зазнає метафоризації внаслідок вживання останньої із суб'єктом на позначення абстрактного поняття.

4) **Celinde:** *Es ist eine Sache / die mir nicht ansteht zu wissen / und die mir noch weniger ansteht nach zusagen / gleichwohl / was thut die gute Affection nicht?* [12]

Челінде: Це – справа, про яку мені не личить знати, і яку мені не слід повторювати, однак, що не зробиш заради приязності.

В цьому прикладі дієслово *anstehen* є повною ідіомою, оскільки його складові частини більше не співвідносяться з мовними одиницями, від яких походять, а преверб *an*– позначає «надавати комусь щось», у результаті чого відбувається підсилення дієслівної дії.

Подальша ідіоматизація відокремлюваного елемента *an*– призводить до розвитку в ньому семантики початку дії, яка одночасно співіснує з інтесивністю виконання останньої, що доводить наступний приклад:

5) *Darff einer jhm versagen*

Mehr / alß wol möglich fällt (wie groß der mutt!) zu tragen:

Dem schmiert er auffruhr an! [13]

Якщо хтось відмовить дати йому більше, ніж можна терпіти (яка відважність), проти того він повстане.

Дієслово *schmieren* спочатку виражало «змазувати жиром», що не має нічого спільного з тим, що превербіальна конструкція передає в контексті [14, с. 643]. Це свідчить про її приналежність до повних ідіом.

Ще більшої ідіоматизації набуває преверб, позначаючи виключно початок дії:

6) *Allegro macht den Kasten auf / und da fängt er überlaut an zu schreyen* [12].

Алегро відчиняє ящик та починає пронизливо кричати.

У цьому реченні обидві частини утворення повністю втратили семантичний зв'язок з мовними одиницями, від яких утворилися.

Висновки. Таким чином, преверб *an*– у дієслівних конструкціях XVII ст. може позначати локативність дії. В такому разі він є компонентом композит. Виражаючи направленість дії на предмет, особу, цей відокремлюваний елемент поступово починає передавати підсилення дієслівної дії, що сприяє набуттю ним префіксальних ознак. У результаті ідіоматизації преверба відбувається перетворення складних дієслів на префіксальні утворення. З розвитком абстрактного значення *an*– розпочинається формування рис інхотатива.

Перспективи подальшого дослідження. Предметом подальших лінгвістичних розвідок має бути дослідження семантики дієслів з превербом *an*– та іншими відокремлюваними елементами в п'єсах XVI ст. з метою детального вивчення їхнього функціонування.

Література:

1. Hundsnurscher F. Das System der Partikelverben mit aus in der Gegenwartssprache: Beiträge zur germanistischen Sprachwissenschaft 11 / Franz Hundsnurscher. – Hamburg: Buske, 1997. – 241 S.
2. Booij G. Jochen Zeller (2001) Particle verbs and local domains / Geert Booij // Yearbook of Morphology. – New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academic Publishers, 2003. – P. 273 – 277.
3. Wurmbrand S. The structure(s) of particle verbs [Электронный ресурс] / Sussi Wurmbrand // Semantisch Komplexe Verben und Ihre Argumentstruktur. – Marburg, 2000. – Режим доступа: <http://wurmbrand.uconn.edu/Papers/structure-particles.pdf>.
4. Левковская К.А. Теория слова. Принципы её построения и аспекты изучения лексического материала / К.А. Левковская. – М.: Высшая школа, 1962. – 295 с.
5. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка / А.Н. Зуев, И.Д. Молчанова, Р.З. Мурашов; [под ред. М.Д. Степановой]. – М.: Русский язык, 1979. – 536 с.
6. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer, I. Barz. – [3. Aufl.] – Tübingen: Niemeyer, 2007. – 371 S.
7. Schlotthauer S. Zwischen Wortbildung und Syntax: Die «Wortigkeit» von Partikelverben: Präverbfügungen in sprachvergleichender Perspektive / S. Schlotthauer, G. Zifonun // Wortbildung heute. Tendenzen und Kontraste in der deutschen Gegenwartssprache: [Studien zur deutschen Sprache]. – Tübingen: Narr Verlag, 2008. – № 44. – S. 287–308.
8. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1981. – 200 с.
9. Habermann M. Verbale Wortbildung um 1500: eine historisch-synchrone Untersuchung anhand von Texten Albrecht Dürers, Heinrich Deichlers und Veit Dietrichs/ Mechthild Habermann. – Berlin, New York: de Gruyter, 1994. – 581 S.
10. Erben J. Einführung in die deutsche Wortbildungslehre / J. Erben. – Berlin: E. Schmidt, 2000. – 191 S.
11. Мамедова Р.Г. Наречие как лексико-грамматический класс слов в современном немецком языке: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: специальность 10. 663 (немецкий язык) / Р.Г. Мамедова – Ярославль, 1972. – 15 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Weise Ch. Masaniello [Электронный ресурс] / Ch. Weise. – 1683. – Режим доступа: <http://gutenberg.spiegel.de/buch/2103/1>.
2. Gryphius A. Leo Armenius [Электронный ресурс] / A. Gryphius. – 1650. – Режим доступа: <http://gutenberg.spiegel.de/buch/2207/1>.
3. Der Duden: in 12 Bänden. Das Standardwerk zur deutschen Sprache / Duden. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 1997. – Bd. 7. Etymologie. – 1997. – 840 S.

Бакуменко О. О. Семантические изменения в глаголах с превербом an– в немецком языке XVII ст.

Аннотация. В статье рассмотрены семантические изменения в немецких глаголах с превербом an– в пьесах XVII ст. В соответствии со значением преверба в данных конструкциях в контексте можно обнаружить свойства сложных слов и префиксальных глаголов.

Ключевые слова: семантические изменения, преверб, глаголы с превербами, сложные слова, префиксальные глаголы.

Bakumenko O. The semantic changes in German verbs with preverb an– in XVII century

Summary. The article deals with research of the semantic changes in German verbs with preverb an– in plays of XVII century. According to meaning of preverb in context particle verbs reveal features of compound words and prefixed verbs.

Key words: semantic changes, preverb, particle verbs, compound words, prefixed verbs.